

Saša Vuga

ZAVEZANI GREGORČIČU

(Vrsno, 23. novembra 1996)*

Pred devetdesetimi leti, v novembru 1906, je goriški fotograf Anton Jerkič razpel svoje trinožnike krog Svetega Lovrenca in nam ohranil slovo, kakršnega ti naši kraji niso še nikoli doživeli – pogreb narodovega ljubljenca, *pevca po milosti božji*, Simona Gregorčiča.

Oče mi je pravil, takrat je bil dijak v Gorici, kako so ljudje klečali (pa je bil mrzel november) ves čas, vso pot – iz mesta: Pa v nepretrgani verigi gor do *grička*, kot je Gregorčič v neki pesmi rekel Svetemu Lovrencu. In jokali kraj ceste, ki je po njej prihajala črna kočija.

Kdo je pravzaprav Simon Gregorčič? In kaj je bil – za nas?

Primorski ljudje so hrepeneli, da bi bili, v svoji človeški in civilizacijski podobi, enaki drugim, ki pa so nas vse dotlej potiskali v strašen nič. Prav v Gregorčičevem času se je na primer pisalo (mislim na *Zgodovino Tolminskega Simona Rutarja*), da smo tako divjaki, tako do dna nevredni, da bi pesnik Dante kdaj prišel med nas. No, res ga ni bilo. Pa ne zavoljo nas – zaradi nas je prišel pozneje (ponižan v trojanskega konja), v bronu: V dneh po prvi vojni, ko se nam je hitro bližala zares vsaka smrt.

Preveč pozabljamo, kaj so počeli z nami. Tudi tu in prav tu, na Gregorčičevih rodnih tleh. Pa če odpremo zgodovino – zmeraj, ko smo bili Slovenci tik prepada, nam je prijazna usoda poslala rešnika: Svoje dni Trubarja, da bi nas poklical *Slovenci*. Pa čudežnega Prešerna – da bi se ovedeli sebe. Pa Maistra, da bi nas obranil. Tako se je zgodilo, da sta ta vas, to Vrsno, in ta dom dala Slovincem, zlasti pa Primorcem, našega – in kakšnega pesnika.

Kljub svoji deklarirani pobožnosti Slovenci še nimamo deklariranega priprošnjaka. Zato pa smo imeli ljudi, ki jih lahko v hudih stiskah postavimo kot svete v svoj oltar. In verjemite: Ti plemeniti ljudje so naredili včasih večje čudeže kot svetnik iz pratike – naš vek je to dovolj, preveč dokazal.

Sveti Lovrenc je postal romarska cerkev zaničevanega primorskega človeka. Geslo *Naš čolnič otmimo* pa se je kot listje z oljčne veje razneslo v sleherni naš dom. In tam pognalo nov, trpežen cvet – zakaj brez mučenikov in brez pevcev vidcev je narod kvečjemu cigansko pleme.

Po zadnji vojni so bili glasovi, da je Gregorčič mimo – tako so govorili tisti, ki ga niso doumeli. Ali ki ga niso hoteli doumeti. Takrat so želi slavo stih Majakov-

* Ob 90-letnici smrti Simona Gregorčiča je bila osrednja slovesnost pod naslovom *Zavezani Gregorčiču* na pesnikovem rojstnem Vrsnem. Pisatelj Sašo Vugo smo prosili za rokopis slavnostnega govora. Ur.

skega, Berta Brechta. In proza Nikolaja Ostrovskega *Kako se je kalilo jeklo*. Saj razumem: Gregorčič ni trobenta. Ta pesnik je čista molitev kraj zamračenega primorskega družinskega ognjišča.

Komaj poznam našega pesnika, ki bi tako bedel nad usodo domovine. Prešeren, pač. Nemara Jenko. Gregorčičeva pesem se je oglašala 40 let. Prav ta leta so grdo pretresala naš rod: Pa ga hkrati kar se da pripravljala na žilav boj za preživetje.

Od vojne v 1866., ko so nam uropali Benečijo in je bilo očitno, da sovražniki pohlepno grabijo k slovenski zemlji, sega lok Gregorčičevih bridkih skrbi za našo usodo. Kakšna naj bo skrb za narod in kakšna ljubezen do domačije pa je izpovedal ob smrti prijatelja, pisatelja Frana Erjavca: *Dovolj ognjena ljubav do doma ni nobena, ki strasna ni*. Ali pa v pepelnici noči, kjer napoveduje konec krivicam in kliče teptani narod k vstajenju: Prebujeni narod si bo poslej sam koval svojo prihodnost. Mar je odtod Cankar prelil svoj znameniti vzklík *ne frak in ne talar?*

Slovenska književna znanost nam je doslej povedala o Gregorčiču skoraj vse: Napadal da ga je škof Mahnič. Napadal bedni homiletik Kržič. Napadal, kaj vem, koroški Pajk. Napadali so ga, in ga še zmeraj, Italijani. Ga imenovali *Quel prete contadinaccio slavo* – zakaj prvi so spoznali, česar ne škof Mahnič ne ljubljanski prelati v svoji klerikalni zaslepljenosti niti niso mogli, namreč: Kakšno orožje je dobri Bog podaril Primorcem na veliko noč 1882 s tisto drobno knjigo Simonovih *Poezij*.

Kako ga je že Stritar v letu 1870 pozdravil, ko mu je poslal na Dunaj prve pesmi: To je, vendar enkrat, prava poezija! To je pravi čut – pride od srca. In gre do srca. To niso pesmice, skovane za slavo ali Bog ve za kaj. Take ne rasto ob srenjskih potih. Tudi ne na pašnikih – mora se iti že malo dlje ponje!

Za veliko noč 1882 so torej izšle, v 1800 izvodih, *Poezije* – ta *zlata knjiga*, jih je navdušeno sprejel Fran Levec v *Ljubljanskem Zvonu*. In čeprav ob tolikšni številki: Bile so kmalu razprodane. Takega uspeha ni doživel noben slovenski pesnik. Pomišlimo, za primerjavo, na usodo Prešernovih *Poezij*.

Gregorčičeva pesem namreč ni potrebovala komentarjev. Učenih razlag. Kritičkih priporočil – ta pesem, bistra kot studenec zvrh goré, je padala naravnost: V dušo, v srce. Je padala ko dobro seme v razorano njivo. In obrodila, kot po čudežu takoj, svoj tisočeri plod. Ta pesem da se je najbrž postarala v obliki? Pač – njene duhovne vrednote pa ostajajo *nedotaknjeno mlade*. Mar ne velja podobno za Prešernovo pesem?

Simon Gregorčič, ta *pesnik po milosti božji* – torej po milosti božji. Kljub tej milosti božji pa je škof Mahnič v razpravi *Dvanajst večerov*, ki jo je 1884. prinesel *Slovenec*, zavrnil Prešerna. Zavrnil Stritarja. In napadel Gregorčiča: Da so njegove pesmi verske zmote. Čeprav je Gregorčič veljal za najbolj čistega glasnika lepih vzorov, mu je Mahnič, ta filozofsko uglajeni, literarno in estetsko pa premalo izobraženi polemik, očital (na primer ob trpki, čudoviti pesmi *Človeka nikar*) kratko in malo krivoverstvo. Grajal potlej ljubezenske pesmi, ki naj bi jih duhovnik ne pisal. Pa domoljubne, ki da profanirajo svetnike oziroma cerkvene praznike, in tako dalje in tako naprej – danes bi vsemu temu s posmehom najbrž hitro rekli, kaj vem, *ždanovstvo*. In zamahnili z roko. Vendar pa – danes ni takrat, pred sto leti. Gregorčiča je strlo. Ni bil Aškerc, da bi zaloputnil vrata za seboj. Čeprav se je nesrečnemu škofu do konca možato upiral: Le mahaj, Mahnič – s tem pač *sebe* pahneš v prah!

Eno glavnih znamenj Gregorčičeve poezije je bil boj med idealizmom njegovega krščansko-teističnega svetovnega nazora in pesimizmom njegove melanholične, čustvene narave. Temu pesimizmu je pravil *moj temni Savlov duh*. In se proti njemu

tudi bojeval – Mahnič pa je bil prehudo, bi danes rekli, sektaško zagnan, da bi razbral to intimno pesnikovo bistvo. Najbrž bo tudi držalo, kar je zapisal doktor Ivan Prijatelj: Mahnič je vrgel v slovenski kaos baklo načelnega ideološkega boja.

Zato pa je aristokratski škof Strossmayer, Hrvat, ustanovitelj Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti in znameniti oporečnik na vatikanskem koncilu 1870, o Gregorčiču zapisal, v nasprotju z majhnostjo slovenskih duhovniških sodnikov, da sklada v *nebeškem jeziku zares božanske misli in božanska čustva* – kómu so čas in ljudje dali prav, Mahnič ali Strossmayerju? Resnici na ljubo – škof Mahnič je pozneje iskal zblížanja. Poravnave. V Gorici je celo poskušal Gregorčiča obiskati. Vendar je pesnik v svoji doslednosti obisk odklonil: Tako hudo ga je, in vse do smrti, bolela krivica.

Do zadnjih dni je Gregorčič dobesedno sovražil narodno neenotnost in tako imenovane strankarske boje. Neverjetno intuicijo (*recimo temu tako*) je pokazal tudi v presojah takratnih cerkvenopolitičnih razmer pri nas: Ni se na primer mogel spriznati s politiko nekaterih slovenskih škofov, ki jo je vodil ljubljanski Missia, zakaj pripravljala je tla za radikalno, militantno katoliško akcijo. Kako se je ta reč izkazala med obema vojnoma in zlasti med drugo, pa je znano.

Hkrati pa: Pesnika je vezalo spoštljivo, prisrčno prijateljstvo do blagega goriškega nadškofa Sedeja, ki so nam ga Italijani po prvi vojni (čez vsako mero svinjaško) pregnali.

Skratka: Njegov pogreb, njegova pot *nazaj v planinski raj* je bila vse od Gorice skoz Kobarid pa gor do grička svetega Lovrenca podoba zmagovalnega vračanja mrtvega pesnika in izjemno žlahtnega narodnega buditelja med svoje, domače ljudi.

Zakaj samo 5 let v življenju tega moža je bilo srečnih: Njegova kobariška leta. In ko je prišla k Soči še Dragojila Milekova in sta se dobivala zvečer pri Kotlarju v sobi, ki nosi danes častno ime *Gregorčičeva* – ta učiteljica. Dobri dekan Andrej Jekše, ki mu je bil ljubezniv, kar očetovski tovariš. Prijazni, narodno zavedni Kobaridci. Neutrudno kulturno delo – samo 5 let: 1873. se je kobariška idila končala.

V pismu prijatelju Gruntarju je povedal: Jaz pa sem prepričan, da delo poštenega in značajnega moža brez vpliva in sadu ne ostane! Ako vsako zrno ne rodi, a vsako tudi ne strohni – delaj naprej! In véril se boš, da nisi živel zastonj!

Premalokrat smo se vprašali, *odkod Gregorčičev slog*. Kot smo se vprašali, odkod Ivanu Preglju slog. Vemo, da je med njima približno 12 kilometrov zračne črte. Da sta odraščala v goriških solah – ta njun *prepoznavni slog*, ki ne potrebuje podpisa. In ki ga je marsikateri presojevalec iz osrednje Slovenije vsakokrat podčrtal. Ga sprejel. Ga na pol sprejel. Ali ga (posebno pri Preglju – v Vidmarjevih grajalnih ocenah) ni sprejel. Čeprav lahko velja tudi pri Gregorčiču sodba, ki jo je o Preglju dal Bojan Štih (ko je menil: Pregelj je bil manj čudaški v jeziku in v metaforiki, kot so bili čudaški ocenjevalci, ki so s svojo estetiko hrepeneli po jasnem, lepem realističnem slogu), bo to vprašanje vprašanje. Ali po Goetheju: Kdor hoče pesnika razumeti, mora iti v *pesnikovo deželo* – pa ne zato, da bi njegovo delo razumel. Temveč zato, da bi ga bolje razumel.

Kdo je torej Simon Gregorčič z Vrsnega? Naj kar zveni patetično, je pa res: Simon Gregorčič so naši dedje. So naši očetje. Nosili so ga v srcih v letih 1918–1943, ko so nam Italijani pokradli vse – do zadnje zakristijske bukvarne. Nosili so ga v zaporniški culi. Nosili so ga v partizanskem nahrbtniku. Z njim so umirali prav tu, nad njegovim Vrsnom, poleti 1944, na strašnem Rdečem robu. Iz brezobličnega, trpinskega, iz veka v vek zasramovanega primorskega ljudstva so s svojim pevcem

ravnali um. Zravnali hrbtenico. Pokazali, ko je napočil čas, natanko po njegovem nauku, vsem zemlje lačnim svojo pest. Zmagali. In ostali – tu, na svojem, svobodni.

Ne vem, ali so ob petju pevcev v davnih časih res rasla mesta – vem pa, da smo s Simonom Gregorčičem rasli in tudi zrasli mi. Da je iz krhke lirike tega občutljivega poeta zrasla nič kot junaška brigada, Gregorčičeva. Saj pomnimo tista dva stiha: *Takrat se spomni, bistra Soča, kar gôrko ti srce naroča* – ubogi, ponižani, bolni Simon Gregorčič ni slutil, kako si bodo valovi njegove *Soče* nadeli ime *gregorčičevci*. In kako bodo (kot jim je vroče ukazal v svoji pesnitvi) pogoltnili – na primer v Trnovem nad Gorico, morilsko, roparsko fašistično svojat bataljona *Fulmine*.

Vsa mračna leta po novembru 1906 so dovolj dokazala, kako je pesnik zasidran v našem človeku – ponájvečkrat celo tako, da se ta sam tega niti ne zaveda. Zato je pravil Afojz Gradnik: *Iz roda v rod gre z materinim mlekom*. Pa ker zaveje kdaj krog naših mej odurni veter, ki se mu je pesnik s tolikšno strastjo postavljal vse življenje v bran: Ne marajmo, če bo le gorel v nas kot večna luč zgled Simona Gregorčiča. Spoštujmo ga tako, kot so ga naši predniki – s hvaležnostjo, s pokončnostjo. Zavedajmo se še naprej: Čas in zgodovina sta potrdila prav vsa njegova naročila *tudi* nam. Notranje trdnega človeka lahko ubiješ – v hlapca pa ga nikdar več ne spremeniš.

Upam, da ne bo treba našim otrokom in vnukom nositi Gregorčičeve pesmi v morebitnem novem partizanskem nahrbtniku. Trdno pa verjamem, da ga bodo nosili tako kot vsi primorski rodovi doslej – globoko in nežno v svojem srcu.

Zakaj Gregorčič je naš čisti, naš prvi, naš plemeniti ljudski pevec. Natanko to pa bo Gregorčič tudi ostal. Bi mar lahko kaj lepšega povedali o njem ta dan v novembru 1996 tu, na Vrsnem, v njegovi rojstni hiši?